

ÖRTÉNETI APOK.

FELELŐS SZERKESZTŐ
K. PAPP MIKLÓS.

Megjelenik minden vasárnap. — Előfizetési ár: Félévre 6 f. Egész évre 12. f. — Szerkesztőségi Iroda:
Lyceumi nyomda. — Kiadó hivatal: Gr. Teleki Domokos ház nagypiacz.

BR. KEMÉNY ZSIGMOND KIADAT- LAN LEVELEIBŐL.

Közlő: K. Papp Miklós.

V.

Pest, april 12-én 1847.

Édes Miklósom!

zászvárosról egy levelet irtam
Józsikának, mást Aradról neked.

A Józsika levelében sokat beszéltem utazási tervemről, jelesen hogy előbb szándékozom Fiuméba, s ha lehet, tovább is menni, s csak azután telepedem Pestre; a hozzád irtban pedig elpanaszlám terveimnek — mint rendszerint az enyimekkel történik — füstbe oszlását. Minthogy közelebről hozzám érkezett becses soraidból látom, hogy mindkét levelem vagy még utban van, vagy tán soha meg sem érkezend, röviden viszont tudósítlak fatalis uti kalandjaimról.

Szászvároson két körömméreg lett, egyik jobb, másik bal kezemem. Miattok kofferem szíjjait hátra vonni, lakatjait és zárját kinyitni nem tudtam, minthogy pedig Eötvöst, kitől azelőtt kevéssel kaptam levelet, értesíteni akarám, bár mennyire fájt is ujjam, mind arról, hogy Pestre néhány hétig ne várjon, mind pedig arról, hogy távollétem alatt regényem correcturájára jól felügyeltesen, tehát behittam a főpinczért, vele felnyitattám kofferemet, kivéttem egy csomag irást, hová Eötvös levele is, melyre válaszolni szándékoztam, zárva volt, s a csomagot, miután a szükségeseket kikeresém, he-

lyére visszatéttem. Te nem fogod hinni, de valóban igaz, hogy szünetlén a pinczér kezeire függesztve tartottam szemeimet. Oka pedig rendkívüli figyelmeknek az volt, mert Vajda Dániel engem szórakozott embernek tartván, maga pakkolta el holmimot és levelezéseim fölébe — mert ezek iránt gondolt legóvakodóbbnak — három száz forintos banknotát kötött. A többi pénzem, körül-belől kétszáz pengő és egy arany, tárczámban volt, kaputom oldalzsebében.

Ezen fatalis levélírás után két nappal utnak indulék, s csak azt jegyzem meg, hogy kofferemet Szászvároson többé ki sem nyitottam.

Aradon, mert táskámban levő változóim épen elfogytak, estve tizenegy körül fehéremüt akartam kivenni reggelre, ujjaim erősen nyilallottak a megfeszült szíjjak kikapcsolásakor, félbehagytam tehát munkám, lefeküdtem, elalvám. Még hajnal előtt eszembe jutott, hogy délután sokacska gunyát vásároltam magamnak, s tán czélszerű leend Fiuménál tovább nem menni, míg Eötvöst nem tudósítom, hogy Hartlebentől egy kevés succursust küldjön. Ez gondolataimat a százás banknotákra vezettem (igy). Valami sejtés sugta, hogy nézzem meg banknotáimat, ugy is változóra van szükségem. Felültem ágyamban, . . . szobám hideg volt, megint lefeküdtem. De a pénzvizsgálat sehogy sem akart eszemből kiszökni. Felkelési szándékok közt rám virradott az idő. Már tüzet csináltak, tehát hozzá fogtam a nyitogatáshoz. A csomagon tüstént szemembe tünt a behajtott banknotának átlátszó numerusa. Nevettem

gyarló sejtelveimen s már hozzá sem akartam a csomag kibontásához nyulni, midőn úgy rémlék, hogy pénzem igen vékony, igen világos három darabnak s tehát hat rétnék. Rögtön szétvágtam a selymet s bámulva tapasztalom, hogy háromszáz forint helyett csak száz van kofferembe. A többiek eltűnése — mi egyenesen csak a főpinczér által történhetett — mély talány volt s most is az előttem, valamint szintén azt sem tudom megfogni, hogy a harmadik százaz egyuttal miért nem követte társait? Elég hozzá, vége volt a fiunei utnak is. Levelet irtam Vajdának a pinczér kérdőre vonatásáért s minden vágyom már csak az volt, hogy Pesten találhassam magamat. De valami daemon itt is utamba állott. A gyorskocsihoz futottam. Ott minden hely el volt foglalva. Mondák, keressék még három embert, s akkor második kocsi inditanak. Én nem kaptam három embert; de bár fizetem volna ki mind a három emberért a dijt! Egy hetet várok, ebben nyugtatám meg magamat. Két nap múlva azonban értesülök egy mérnök barátomtól, hogy szobámért naponként 5 váltót fognak venni, s minden a pompás vendéglőben méreg drága. Nem akartam neki hinni, mert tudtam, hogy Pesten is csak egy pengő a szoba, azonban mégis utána jártam s fájdalom! igaz volt. Okvetlenül menekedni akartam innen, nagy örömmel hallám tehát, hogy egy Matics nevű pesti ügyvéd haza siet. Őt a kamara egyik jószágából urbarialis lovak vitték volna Kecskemétiig. Kértem, vegyen föl, mert aránylag fizetem uti költségeit. Igrerte, mondván, hogy a költségek felett össze nem veszünk. Más nap egy fakó szekeren indulánk hó és szélben, de a sváb lovai Mezőhegyesen tökéletesen kifáradtak. Ő többé befogni nem akart. Kénytelenek valánk hazabocsátani, miután a fogadós megígérte, hogy Oroszházáig elvecuráztat, természetesen, minthogy a zab köble kilencz forint, mint monda, s az ut hallatlan rossz, szép summa pénzért. Oroszházától Szentesen, Csongrádon, Kecskeméten át állomásról állomásra fogadva szekeret, s néhol egész napot vesztegleni kénytelenítette, megérkezénk Pestre körülbelől annyi költséggel, melylyel, az aradit is ide számítva, bátran felrándulhattam volna Párisba.

Szerencsémre Hartleeben Pesten kész pénzzel fogadott; mert különben szomorú vége lett volna kalandjaimnak. Milyen boldog az ember, ha meglopják ugyan, de legalább irt két füzet regényt!

Nem fárasztlak többet, édes Miklósom! személyemnek ügybajjaival s csak azt említem még, hogy az oppositio gyűlése után a ropant melegből rögtön szeles utcára és igen hideg légre lépve, forró-hideget kaptam, melyben hosszasan fekvém, de most már egy hét óta a legjobb egészségben vagyok s hozzá is kezdettem munkálkodásaimhoz. Bár csak pesti tapasztalataim kellemesebbek volnának, mint utazásom Pestig! Azonban tartok tőle, hogy e zavaros politikai időben, melyben minden erő oszlik, destruálódik, apad, melyben a hány tekintélyes ember, annyi pártszínezet kezd fejlődni, melyben talán legokosabb az, ki télben kályha mellé ül s melegszik, tavasszal eke szarvához nyul, nyáron, mi je termett, learatja, ősszel csak arra ügyel, hogy az egyhangu nap unalmi ne csábítsák se közgyűlésekre, se hírlapolvasásra; igen tartok tőle, hogy ily időben s ily kilátások közt egészen elundorodok a közélettől, s vagy csak szépirodalomra adom magamat, vagy a mi tán leghelyesebb, hazamegyek és általában semmin se töröm fejemet. Képzeld csak, az erdélyi követséget dicséretekkel halmozták Bécsben az országgyűlés józan politikájáért Metternich a többi ministerek és főurakkal együtt. Ha az urbéri cikkek is józan politikáról tanusitanak, akkor leghiggadtabb eszű azon részeg ember, ki minden szalmás kunyhót felgyújt. S képzeld még azt is, hogy Ráday grófnak színház körüli eljárásától kezdve a legfontosabb kérdésekig nem került Pesten mulatásom alatt szőnyegre tárgy, mely iránt legalább két pártra ne szakadjon a különben is minoritásban levő oppositio. Szabónak is nyomorult levele Amerikából összecsatlanásra volt jelszó. Bár jönne közinkbe Deák, bár határozád el magadat csak egy évig Pesten lakni! Idegen békitőre van szükség, az itt lakó emberek igen ingerültek egymásra.

Küldök az „ellenzéki tanácskozmány határozataiból“ egy correcturái ivet. A ki nyomatást a censura megtiltotta.

E határozatok genesisise következő:

Deák ellene volt mindig a program készítésnek; de mások ezt jónak látván, az oppositói nagy gyűlés egyedüli teendőjéül jelelték ki. Azonban kevés nappal a tanácskozás határideje előtt Kossuth és Teleki Laczi Kehidára mentek, hol abban állapodának meg, hogy most csak általános elvek tűzessenek ki, melyeknek alapjára majd idővel program építtetik. Minél általánosabbnak kelle Deák nézete szerint e határozatoknak lenni, hogy vélemény csatákra s így szakadásra anyagul ne szolgáljanak.

Ezen előkészületek közt már gyülekezni kezdettek a vidékekről Pestre, százakra ment a megérkezők száma, s mert repesett már azon hír, miszerint a program elhalasztatik, sokan zugatták, hogy ez helytelen lépés volna, s hogy ők okvetlenül határozott iránypontokkal szándékoznak megyéjökbe visszatérni. Az ilyen programot vagy legalább szorosán értelmezett elveket követelők többnyire Borsód, Zemplény és Vas megyebeliek voltak, szállásuk, alig valami kivétellel, „István herczeg“ czimű vendéglőben vala, és e követelésökben, noha mint később kifejtett más okokból, legtöbb pártolást a „Vadászkürtben“ lakó szabolcsiaktól nyertek.

E zajgásoknak eredménye az lön, hogy minden ellenzéki tag belátta, miszerint már, ha szintén programnak sem kereszteljük, oly határozatokat kell hozni, melyek a programot teljesen pótolják. Ez szerencsétlen helyzet volt, melyből menekülni alig lehetett.

Kossuthék apró konferenciákat tartva, megállapodtak bizonyos elvekben; Eötvösök viszont leirták saját elveiket, melyek a másik tervtől csak abban különböztek, hogy a parlamentarist kormányt nyilvánították az oppositói egyik főtörekvéséül. Eddig még kevés baj volt; mert e javaslat a Pesti Hírlap helyzetéből folyt s azt előre gyanítani lehetett, s Kossuth is tervébe ily sententiát szőtt volt be: az eddigi garantiák mellé ujaknak is kivívására törekszünk, miből kettőt lehetett magyarázni: 1-ször, hogy az oppositói jövődjére is fel akarja tartani a megyei rendszert; 2-or,

hogy a mennyiben a municipalis élet lényegével egyeztethető, igyekszik ministeri felelősséget stb. létesíteni. Sokan hitték, hogy ily medius terminus által a meghasonlás ki egyenlítettik.

Azonban megérkezik Szemere s magával hozza a harmadik s a más kettőtől egészen különböző programtervet. Ebben majd minden lehető árnyalat megtalálta kedvencz eszméjét. 1-o) A központosítók számára volt a parlamentarist kormány; 2-o) Kik a horváth reactiótól félték, azok fölbátorították ily kifejezés által: óhajtjuk a magyar nyelv és nemzetiség terjesztését, de a többi népiségek méltányos igényeinek, sőt előítéleteinek is óvatos kimelésével; 3-o) Kik a gyökeres reformoktól, minők az adó és örök váltság körüli tervek, rettegték, megtalálták a békitő clausulát ezen eszmében: (NB. a szavakra nem emlékezem, csak magára az eszmére,) mi törekvéseink számára irányt és tájékozási pontokat állítottunk föl, azonban ha óhajtásainkkal rögtön és egészen nem létesíthetnők, örömmel segéllünk elő minden indítványt, jöjjön az bárhonnán, ha irányunkkal egyezik és céljainkat bármely mértékben előmozdítja; 4-o) Kik végre az oppositónak a kormányhatalmi surlódását vagy általában igen rendszerezettnek vagy különösen Apponyira vonatkozólag igen élesnek találták, azokat két sententia által vonta magához Szemere; egyik sententia volt, hogy mi ellenzéseinket nem személyek, hanem elvek és tények ellen irányozzuk; a másik sententia pedig ez vala: az ellenzéki elnevezéssel ezentulra fölhagyván, magunkat független reformereknek nyilvánítjuk.

Szemere programterve nagy zavart okozott, mert épen a nagy gyűlés előtti nap terjesztetett elő, s mert neki számos pártive s gyaníthatólag tán majoritása volt.

Klauzálhoz hirdetteték tehát egy a meghasonló véleményeket egyeztető konferencia. Kossuth programja után Szemeréé olvasatott föl. Szemere ellen volt főként Kossuth, mellette főként Batthyányi Lajos. Általában nem pártoltaték a reformer név. A többi pontok némi módosításokkal elfogadtattak s a Kossuthéval, mennyire lehetséges volt, egy szövegbe öntettek.

Igy születtek az ellenzéki nagy gyűlés határozata, melyet levelemhez mellékelve küldök. Ennyi tájékozás után abban minden pont, minden sor és minden szó felől eligazulhatsz. Csak még azt jegyzem meg, hogy bármily izgatottak voltak az előleges készülődések, a közgyűlés nagy összhangzással folyt. Nyilatkoztak: Kossuth, utána Eötvös, utána Kubinyi, aztán Szemere, Teleki, Klauzál, végre Bezerédy, ki igen hatályos szónoklatot mondott az összeforradásról. Batthyányi Lajos reassummált hosszasan és részletesen.

Én nyáron hat hetet akarok nálad és Erdélyben tölteni. Reméllem, hogy ígéretem szerint ő nagysága névnapja körül. A kis gyerek megszületett-é? Megvallom minden aristocraticus előítélet nélkül, igen örvendének, ha viszont fiu lenne; mert bizony Erdélyben a férfiaknak egy vers szerint szörnyű hija van. Józsika ir-é sokat s divatozik-é még Zsibón a pisztolyászat? Én a pisztolyászatban se nem haladtam, se nem feledtem semmit. Ezerszer kérlek, méltóztassál magad nevedre Kirrnernél két jó pisztolyt rendelni, én azokat átvenném, s így reméllem, jobbakra tehetnék szert, mintha a lövészvilágban ösmeretlen nevemre vásárolnék. Méltóztassál szintén, ha alkalom akad, kofferemet, mely Nagy Lázáréknál van, elküldeni, mert abban hevernek Hugó munkájának eladatlan példányai, s már ugy állnak a dolgok, hogy érettek 120 pengőt fogok fizetni, noha effective csak 8 pengőt kaptam, s abból is három pengő a Pestrői leküldés költségeire ment.

Vörösmarty különösen idvezel. Józsikát és fiait, a doktort és a többi zsibói ösmérsőmet (a kis Miklóst is; kivált ha megértené, s kivált ha emlékezni tudna rám, mit bizony nem igen hiszek,) köszöntvén s a báróné kezeit csókolva maradtam

igaz barátod
KEMÉNY ZSIGMOND.

N. B. E levelet több megszakításokkal írhattam közbe jött főfájásaim miatt. Ezért van különbség datuma és a postára tétel napja közt. Egészségem viszont romlani kezd.

A ZARÁND VÁRMEGYEI OLÁH LÁZADÁS.

(1848. évi Martius 15-től 1849. Junius végéig terjedő idő rövid Történeti Vázlata. Írta ifj. Baternay Imre, örök gyászemlékül vele szenvedett jó barátai számára. 1850.)

(Folytatás.)

IV.

A kísértés napjai.

Látták a fentebbiekből, hogy október 25-én Körösbánya városa minő körülmények közt maradt.

Másnap u. m. 26-án az alsó vidéki oláhok reggel 9 óra tájban Mihalovits Tobie és Moga Euthem nevű és több ismeretlen vezérek alatt: Gurajov, Átsuva, Átsutza, Banyesd, Csucs, Kis Halmágy, ugy még több helységekből felszedett oláhokkal kasza, lándzsa, vasvilla s más egyéb gyilkoló eszközökkel ellátva, megérkeztek a Nagy-Halmágyról Körösbányának vezető országúton és kívül a város előtt minden ok nélkül a temérdek néppel megtelepedtek; a felhatalmazott deputatio ide is kiszaladván, de mint azelőtt, jelenleg most is, minden válassz nélkül ment vissza, mire, ily megfoghatlan állapotban nem várhattak egyebet, mint minden magyarnak végvesztét, ezt pedig annál is inkább, mivel a Brády család szerencsétlen sorsa előttük már tudva volt.

De ez még mind nem volt elég, hanem mindjárt utána délelőtt 11 óra tájban, Molnár János oláhok őrnagya megérkezik számtalan felső vidéki oláhokkal és azon Ribitorsai magát ugy nevezett májor, ki a Brády család legyilkoltatásán főszereplő volt. Ezen megbélyegzett majornak Körösbányára lett megérkezése mindenkiben nagy rémülést okozott, különösen szivreható volt a fejeznépek és gyermekek ijedtsége, ezektől nem lehetvén egyebet hallani, mint: Jaj nekünk! vész vár reánk! rivás és sikoltás között szaladgáltak az utcán, mint eszevesztettek, mert a szenvedések, melyeken már keresztül mentek, még nagyobb részét a férfiaknak is tökéletesen leverték. Továbbá tudva volt az is, hogy a kevés ártatlan áldozatul kitett és minden fe-

lől oláhok által elszigetelt magyarság megszabadulásához legkisebb reményt sem táplálhat; nem csoda! ha a Brádyakhoz hasonló sorstól remegtek, mitől annál méltóbban tarthattak, mivel már a fellázadt oláh nép közt a féktelen zsarnokoskodás is teljes mértékben beállott volt.

Körösbánya városa ez időben három felől ostromoltatott, a követség ide is, mint a többiekhez, elment és Molnár Jánost arra kérte, hogy a lehetőség irántuk emberi tekintettel legyen, s legalább életüket mentené meg, mire közbevágva a Ribitsorai májor azt mondta: „Semmi bántódások nem leend, csupán fegyvereiket adják által“, mely felszólításra a küldöttség tisztán nyilatkozott, hogy azokat már mind átadták; „jól van felele ez, de még is nagyobb bizonyosság okáért kénytelen házaikat rendre megvizsgáltatni. A gaz csalárdságot eléggé átláták, de minthogy sok ezer fegyveres ember ellen magukon — különben is mint fegyvertelenek — nem segíthettek, kénytelenek voltak az erőszaknak engedni; megkívánta továbbá a küldöttségtől azt is, mielőtt felkutatná házaikat, a benn levő magyar férfiak nagyobb bátorság okáért táborjukba mennének ki, mely parancshangon kelt rendeletének a magyarság minden további mentegődés nélkül engedelmeskedni kénytetett. Ezek közül az akkori bonyolodásban megzemlélhetők voltak betürendszerént a következők: Bálint Sámuel, Baló Benjamin, Baternay Antal, ifj. Baternay Imre, Both György, Csóka Ferencz, Deuts József, s ennek fia, Kristosri Béla, Potyó József, Potyó Béla, ifj. Ribitzei Ferencz, Tompos József, Veres Károly, Veres Albert, Dobolyó István, r. cath. lelkész Vétsi Ambrus, ezeken kívül Hunyadmegyebeliek is, a város végén a Brád felé vezető országút melletti táborba kiérkezvén, azonnal a tenger oláhságnak egy részétől körülvéttétvén, általok letartóztatottak; annak más része pedig fegyverkeresés ürügye alatt a városba rohanván, legottan a vagyonosabb magyarok házaikat felforgatták és minden értékesebb javaikat, u. m. pénzőket, arany, ezüstnemüket és ékszereiket szemek láttára elrabolták, mifelől csakugyan alispán Hollaki Albert jelentést is tett a Ribitsorai

májornak, ki azonban egész készséget mutatva, azt felelte, hogy végire fog járni, mely tett jelentése után a panaszkodó alispánt fegyverekkel körülvéttétvén, mintegy 50 lépésnyire a többiektől az országúton Brád felé vitette, hova maga is követvén, e közben nemsokára két lövés hallatszott egymásután, mire a foglyok nagyon megijedtek, azt hívén, hogy rajta már a gyilkolást elkezdték. Azonban nagy megnyugtatószolgálat, mindön néhány percznek elteltével őt életben visszahozni ismét látták. Hollaki Albertet némely felszedett megyei és egyéb pénzeknek visszaadására kényszerítették s a végett többen a házhoz el is kísérték, miután pedig a megkívánt mennyiséget nekik kiadta volna — ön állítása szerint — a többi is erővel mind elvették. Mindazonáltal ily alacsony fogást nemcsak egygyen követtek el, hanem számtalanokkal, különösen kiűntették embertelenségeiket K. uradalmi ispán Veres Károlyon, kitől épen ilyes fisciális felszedett holmi hasznobéri pénzt követelvén, annak kiadása végett őtet is a városba bekesítették; és midőn ez is kívánságaiknak eleget tett, őt az oláhok magok közibe vevén, lándzsával, vasvillával öszszevissza verték, a rajta levő gunyáját letépték, végtére nagyobb csufság tekintetéből saját kalapját elvévén, helyébe egy más rongyos zsirosat nyomtak fejére, és ily ocsmány bánásmód közben szaladva üzték a többi letartóztatott szerencsétlen magyarokhoz.

A körösbönyiaiaknak ekképeni tetemes megfosztások után a már többször felhozott Ribitsorai májor estve felé mintegy fél ötre a gyülevész rabló néppel — kivéve a magyar foglyok őrségére rendeltetteket — félre vonulván, egymásközt valamit forraltak, a mit csakugyan később egy Lázár Kosztán nevezetűtől tudhattak meg, ki egyiknek a magyarok közül megsugta azon épen kapott parancsukat, miszerint a czebei országút mellett levő templom hidjánál a magyarok mindnyáját öljk meg; mely érintett parancsolatot hogy a Ribitsorai májor valósággal megtette legyen, azt később csakugyan Molnár János maga is igazolta. Ezen szörnyű feltétel után a számtalanszor ismételt májor népeivel együtt, a városon kívüli országút

mellett letartóztatott magyarokhoz fordult és nyájas leereszkedéssel felszólította őket, hogy szíveskedjenek a czebei korcsmáig elfáradni, a hol a megkötött béke felett együtt áldomásozni fognak, mihelyt ezen szókat ajkain kiejtette, azonnal tüstént általok körül vétetvén, a népnek szörnyü kurjongatásai között, akarva nem akarva, utnak indították. A midőn pedig a czebei templom irányában lennének, ott őket egy csomóba megállították, miközben nagy zaj keletkezett, egy része kiabálván: „tovább! tovább!”, más része pedig ezen felszólításra ráhajolni nem akart, mindazonáltal hogy mit akartak, azt tisztán kivenni nem lehetett, csupán gyanítólag annyit képzelhetni, hogy egy része mindjárt ott meg akarta öletni őket; a más része pedig nem, és így egyet nem érve, csakugyan mégis megindultak; azonban nem messze tartott a menet, mivel mindjárt az azontul levő országutoni hidon a mézszárlásra szánt áldozókat szorosabban körül fogva, ismét megállították, hanem ekkor is, mint azelőtt, talán részint egyenetlenségök, részint pedig Molnár János vezérjök kiméltre intő felszólítása következtében megint tovább indultak. A megindulás eleinte lassu volt, de annak utánna a hogy csak szaladhattak, kergették őket, oly sebesen, hogy a fáradtság miatt elbágyadt öregebbek a földre rogyván, e helyzetben őket addig verték és ránczigálták, míg ujonan felkeltek; csufolódva, kiabálva egyszersmind: „Hó! álj ki az utból! mert jön a sz. bíró, főbíró, viceispány,” és ily gunyoló kiabálások között mindaddig hajtották, míg ők magok sem tudtak már tovább nyargalni; ekkor őket megállították és mint utonálló rablók, minnyájokat pénzüktől, óráiktól, gyűrűiktől, kalapjaiktól, szóval csaknem meztelen hagyva, a mit csak nálók találhattak, mindentől megfosztották, mondván vigasztalásul nekik: „Ugy is meg kell halnotok, jobb hogy én vegyem el, mint később más.” Azonközben verni is kezdették, különösen Potyó Józsefet lándzsával többször hátra döfték; némelyeket még elásott kincseik megmondására is kényszerítették. Mely durva bánás s rablói magokviséletek miatt a magyarok Molnár Jánoshoz folyamodván, panaszoltak és rimáncodtak; de

hasztalan, mert ő sem igen mert a részeg néppel kikötni, annál is inkább, mivel igen könnyen arra a gyanura jöhettek, hogy maga is a magyarokkal tart s akkor minden bizonynyal vele együtt minnyájokat megölik. Mindazonáltal Molnár János többszöri ilyes felszólítása után „hogy lennének csendesek és a magyarokkal bánjanak keresztényekhez illően, majd a maga idejében teljesítendik a parancsolatot,” ezen hozzájok intézett szavaknak engedelmeskedve: habár elégedetlenül is, csakugyan megint utnak indultak. A kétségbeesett magyarság életök megmaradása felől legkissebb reményt sem táplálván, sokan közülök arra kérték őket, hogy lőnék főbe, mások pedig még ígéreteket is tettek e végett.

Molnár János az oláhokhoz tett gyakori szónoklásával valami kevés hatást tehetett ugyan, de mindazonáltal a goromba bánásmód még sem lett gyöngédebb és ily félelmes körülmények között mintegy órai gyaloglás után, nem messze tőlük, éppen Brád irányában, nagy tűz látszott, mire szegény magyarjaink teljesen hívék, hogy őket abba a nagy lángba elevenen bevetendik, azonban odaérkezésük pillanatában egybetalálkoznak egy más temérdek emberből álló csoporttal, kik is ezeket győzedelmeikért öröm jeléül csaknem koszoruzva, fegyverropogások között fogadták; e végbevitt diadal alkalmával arcaikon egész öröm fejlődött ki, hogy a fegyvertelen meghódított magyarságot annyira kinezhatták; végtére az illetén képen győztes oláhok e roppantnak képzelt dicső győzelem után foglyaikat nagy zaj mellett este későn békisérték Brádra, a holott is mindnyájokat feljegyezve, kemény őrizet alatt (nehogy valamelyik megszökhessen) egy épületbe, a hol már többen is voltak u. m. Brádról: Bálint Sándor, Csóka Sándor, Tompos János, Nemes András, Borsos Márton, Körösi György, Schöpkér Henrich, Ács István, Ács László, Nemes Imre, Szakács Sándor, Janó Ádám, Jancsó János, Roska Dávid, Schmidt Frigyes, Lengyel Antal, Nemes Sándor, Szóts József, Szóts János, Balázs István, Pénteki Károly, Fineki István. Kristorról: Kelemen Gergely, Zsombori László, Lórintz Sándor. Ribitzéről: Nemes Lajos, Nemes István, Ribitzei Ádám,

Kardos Ferencz, ezeken kívül még többen, kiket a tömörség miatt szemlélni nem lehetett, bezárták s a Körösbányáról Brádra hurczoltatott szerencsétleneknek annyi halál félelem s kinok kiállása után nemhogy eledelet adtak, vagy azt magoknak megszerezni engedték volna, hanem legforróbb szomjuk enyhítésére a víztől is megfosztották.

Bárki is mit mondjon és állítson Molnár János felől, ő a magyarok részére nemhogy veszedelmes, de sőt jó érzéssel és szánakozással volt, mit bizonyítanak Körösbányáról Brádra hurczoló utjokban e munkácska szerzőjének kérésére mondott szavai: „Én Istenem! engedné csakhogy Brádra bévihessem, még ezen éjszaka Jánkhöz megyek életök megmentése iránt.“ Továbbá abból is tisztán átláthatni, midőn Körösbányáról a magyarokat Brádra vitték, ha ő azon részeg vad népet többszöri felszólításaival le nem csendesíti, minden bizonynyal ezeket is, mint Brádyékat, megölik, minthogy már a ribitso-rai májor által meg is volt parancsolva. Azonban a magyarok részére talán azon szerencsés körülmény is kedvezett, hogy a ribitso-rai májor Vákára visszasietett az ott megöletettektől elorzott vagyonok felosztására, mert különben ha ezen vért szomjuzó eb csakugyan véletlenül velök talál menni, az nemsokat hajtva Molnár János szavára, irgalom nélkül mindnyájokat megöleti.

Következő nap u. m. october 27-én viradóra mintegy 5 óra tájban a bezárt magyarság ajtója előtt valami nesz halatszott, mire az ott közelében levő Borsos Márton figyelmét ráfordítva, elkeseredve felszólalt: „Vége nekünk! e perczen füleimmel hallám, hogy egy oláh parancsnok azt monodta: jól ügyeljeteek reájok, mert egy óranegyed múlva gondolom mindnyájoknak ütend végpercei“ Borsos Mártonnak eképpen előadása még inkább elrémitette a bennlevőket; de mit tehettek egyebet, mint békével várni szerencsétlen sorsuk elhatározását; némelyek azon elszántságra is vetemedtek, miszerént ha életökre nézve a dühöngő nép elől menekedés nem leend, inkább a magas épület ablakain fölre lezuhanva, keresik halálukat, hogysem hosszas kinok közt borzasztólag meggyilkoltassanak. Ezen aggasztó hely-

heztetés közt minden zörejtől megdöbbenve, voltak egészen délelőtti tiz óráig, a midőn is Molnár János róluk meg nem felejtkezve, hozzájuk belépvén, őket ezen szavakkal vizgasztalta: „Hála az ég urának! hogy önöket megmenthettem, imél a fővezér Jánk táborá megérkezett, a hova mindnyájan ki fogunk menni, annakutána pedig jószível látom hozzáam egy kis ebédre. Az elcsüggedt magyarok szemeit örömköny lepte meg, és mintegy nehéz tehertől megmenekedve, lélekzeitek könnyebbülni s elhaloványult arcaikon is az élethezi remény okozta vidámság honolni látszott.

Molnár János bátorító szózata után csakugyan nemsokat késve, mintegy fertály óra multával megnyílt börtönük ajtaja és nagy ünnepélyes kíséretben hozzájuk jött a már többször említett legfőbb oláh vezér apja vagy apjának testvérbátyja Jánk, ki is mámoros külsejé neveltséges komolysággal, mintha rosz lelkek közéjutott volna, jobb kezével számtalan keresztet vetett és körülnézve magát, felszólalt: „Van-e a bezárt magyarok közül egy, ki előlök elszaladt volna? mert a ki ezt tette, az nagyon bünös.“ Feleltek ugyan némelyek, hogy nincsen, de mások fel akarván a hatalmas tudakozót világosítani, hogy csaknem minnyájan elszaladtak, mert a honn maradtakat épen úgy megkinozták, mint a menekülni kívánókat. Különösen eziránt kívánta magát igazolni s mentegezni Kozma Lajos, ki eszét a Körösbányáról Brádra hurczolás alkalmával csaknem tökéletesen elvesztette. Azonban a többieknek sirásai és könyörgéseik miatt már a reggelizésnél garadjára igen is jól felöntött hatalmas, sokat figyelni képes nem lévén, ide s tova tántorogva a mellék terembe ment, hol a többi magyarság, ugy szintén a toborzás utján felszedett ujonczok voltak bezárva.

Elhagyván Jánk a magyarok zárhelyét, nemsokára azon parancsolat érkezett, hogy a magyarok a Brádról Kristosorra vezető országuttra vezetessenek ki, a holott is: Teleki, Nemes (másként Nobili) és Kendi nevű vezérok alatt alsó-fejérmegyei, Abrudbánya, Verespatak, Topánfalva, Lupsa, Vidra és még több havasi helységekből felszedett közel

20,000 mőczokból *) álló táboruk volt, egyesesen Brád irányába felállítva. Mely parancsnak következtében délelőtt 11 óraker, mintegy 84 személyből álló rabok sorban páronként számtalan fegyveresektől körülvéve, a nevezett vezérek táborába kísértettek. Alig érkeztek ki Brád helység végére, Kendi az egyik vezérok, egy sárga-fekete zászlóval, melyen a császár Ferdinánd ő felsége képe volt festve, nagyszámu egybesereglett oláhoktól kísértetve, jött elejekbe, mondván: „senki is a rendből kimozdulni ne merészeljen, mert különben annak fején golyó repülend keresztül,” egyszersmind egy pisztolyt forgatván mord tekintettel. A magyarok ugyan még börtönökben egymás között elvégezték, hogy Bálint Sándor a vezérek előtt oláh nyelven egy engesztelő szónoklást tartson, de ez a fegyveres sokaságtól nagyon megijedve lévén, többek unszolására is, egy szót sem birt kiejteni. Egy ideig mozdulatlan állásban voltak, néhány pillanat mulva azon parancsszó hangzott oláhu: „páronként előre indulj,” mire őket az oláhságnak egy része elől, más része pedig hátul az onnan nem messze megtelepedett főbb tisztjeik eleibe kíserte. Ide érkezve, a magyarok részéről a más két vezérhez u. m. Teleki és Nobilihez egy küldöttség ment, ki csakugyan rövid idő alatt azon jelentéssel tért vissza, hogy egy bizonyos egyezési ivet kell készíteni, és ha az megleend, annak utána tartoznak ő felsége első Ferdinánd hűségére felesküdni, ezen irás elkészítése sokáig tartott, és hogy valóssággal lett-e valami belőle, az nem bizonyos; azonban annyi igaz, mikép a magyarokat táborjok közé vezették és ott, őket úgy körülhálózták, hogy közülök egy lélek sem illant-hatott volna el. Látván ezek, hogy a részeg csoporttól veszedelmesen körül vannak véve, felszólították Telekit, hogy sietne az általa követelt feleskétéssel, remélve az által meg-

*) Ezen Mőczok semmibe se különböznek a többi oláhoktól, mert ők magok sem egyebek, mint oláhok, vallásuk s isteni tiszteletszertartásai ugyanaz; hanem ez a Mőcz eredetét onnan veszi: mivel a vadonban, a havasokon laknak és életmódjokat cseber és más fanemű edények készítésével szerzik meg, s azt nemcsak pénzért, hanem gabonáért is felcserélik; — mindazonáltal többnyire gabonakereskedést űznek. —

szabadulásukat eszközölhetni, mire ő azt felelte: „Látják önöki hogy mindnyájan hatalmamban vannak, minél fogva én is most tehetném azt, a mit a magyarok a mi felekezetiinkkel tettek,” felhozván egyszersmind, hogy Kolozsvártt és másutt több oláhokat felakasztottak. Mely szemrehányás után egyik a magyarok közül felvilágosításul annyit mondott: hogy ők mind annak nem okai és arról mit sem tehetnek; erre Teleki még több szemrehányásokat is téve, végre felállott egy a táborjokban lévő asztalra, a honnan komoly tekintettel a császár hűségére mindnyájokat oláh nyelven feleskette.

Alig telt el néhány perc az eskü letétele után, azon szomorú hír esvén tudomásul, hogy az alsóvidéki oláhok, — kik Körösbánya körül ostromlás végett maradtak — a városba berohanván, minden uraság házait dulják, lerombolják; ugy az ott maradt nőket és gyermekeket öldösk. A magyarok szerfelett megrémültek és tüstént Telekihez folyamodva kérték, a mennyiben csak tőle kitelhetik sietne garázdálkodásaikat s ezen borzasztó tényeket gátolni, mit ő maga is csakugyan átlátván, hogy ártatlan nőket s gyermekeket minden igaz ok nélkül öldökölni istentelenség, azonban maga vezérlete alatt mintegy 6000-ból álló csapattal sietve Körösbányára ment, meghagyván egyszersmind, hogy a táborokban lévő magyarokat szabadon ne bocsássák; szintén a más két vezér Nobili és Kendi is oly rendelést tettek, hogy a magyarok azon éjszaka táborjokban kinn fognak maradni; mely parancs új aggodalmat okozott a szegény megtört magyaroknak, annál is inkább: mivel némelyikét azon gondolat gyötörte, hogy ezt csupán azért teszik, mikép ez által azon éjjeli megöletések czéloztatik. Mindazonáltal Kendit, ki egy kevésé emberibb érzésű volt, körülvévén, sok rimázkodásaikkal oda birták vinni, hogy őket Brádra bekísértetvén, őrizet alatt előbbeni fogságukba helyeztette.

Kendit annyiban mondhatni, hogy a nemesebb gondolkodású oláh főnökök közé tartozott, mert sokakat a foglyok közül a mellék üres szobába bocsátott, a hol ő maga is több a felség hosszas élete és hűség iránt tett szónoklata után, velök mulatott és ivott,

de ezt, hogy minő kinézésből tette, csak ő tudhatta; mindazonáltal gyanusítani lehetett őtet, mivel éppen ezen barátságos ivás között, — valószínűleg az ő engedelméből, — Bálint Sándor főszolgabíró, egy dupepiatrai oláh születésű Áron Demeter nevezetű, ki az ottani hat völgynek, úgy több helységeknek jegyzője volt, azon álnok ürügy alatt: hogy pinczéjéből egy palaczk pálinkát sziveskednék nekie adni, házához csalta, hova ez kíséretében elmenvén, egész készséggel meg is tette, annakutána fogságába szándékozván visszamenni, de midőn udvara kapuján kilépett, egy ottan reá várakozó lándzsás oláh csoport által körülvétetvén, egyenesen táborjokba kísértetett, a holott is a megnevezett Áron Demeter elébe állva, ily szavakkal támadá meg: „semmire kellő gazember! jó hogy ide kaphattalak, itt kell néked megdöglenni,“ és rögtön egy nála lévő kétcsovű fegyver agyáva fejét, oldalát, szóval a hol csak érhetette, oly keményen ütötte, hogy a fegyver ágya szét-tört, ő pedig maga csaknem halva lerogyott; azonban kegyetlenségét folytatta mind addig, míg végre egy német származású Pitsch Antal nevezetű, — ki ugyancsak az oláhoknál májor volt, — megérkezvén, őtet a további kinzástól megszabadítván, késő éjszaka Brádra a több bécsukott magyarokhoz vitette. Ezen egész eljárásból a tetszik ki, hogy Kendi és Áron Demeter titkos egyetértésből működtek a bosszuállási vágy végrehajtásában.

Bálint Sándor inkább halva, mint élve béhozatván; eanek látására a Nobili és Kendivel való multság azonnal félbeszakadt és doktor Deuts Ferencz (ki magát utóbb Janfinak nevezette) a beteg ápolására felszóllított. Másnap a magyarok Nobilihez folyamodtak, kérvén őt, venné tekintetbe, hogy a felség iránti hűségöket biztosító letett hittek mellett is teljességgel életök bátorságban nincsen s mindezekből azt vehetik ki, hogy ők a méltatlanságnak és veszélynek éppen úgy, mint azelőtt, ki vannak téve, mely nyilatkozat után Nobili komoly ábrázattal, ki éppen a beteg ágya mellett ült, azt felelte: hogy ha Áron Demeter valósággal tette, azonnal főbelöveti, és azzal tüstént elé is állította őtet, ez tényét minden további tagadás nélkül elismerte, mire Nobili nagyon

meglepetve, hozzáfordulván, így szólt: „Gazember! szavamadtam, meg kell halnod,“ és azzal intett őt azonnal elvinni. Mindezen álarzás tettetést a magyarok igen jól átlátták, úgy azt is: hogy agyonlövéséből mi sem lesz, és ha valójában ez megtörténék is, az által csak magok baját nevelnék, mert e miatt valami álnok okot ürügyül felhasználva, bosszujukba minnyájokat megölik. Ezen indokból a magyarok jobbnak vélték Áron Demeterért — ki nálok ismeretes nép embere volt — jelenlétében élete megkegyelmezése iránt esengeni, minek következtében maga a megverettetett egyén, úgy a többieknek is többszöri kérések után Nobili egyszerű dorgálással elbocsátotta.

(Folytatása következik.)

OKLEVELEK A BÉCSI CS. TITKOS LEVÉLTÁRBÓL.

XVII.

Balassa Menyhért ismétellen kéri Miksa császárt, hogy lépjen föl Erdélyben fogságban tartott neje és gyermekei kiszabadítása ügyében. Kelt Szathmáron 1565. május 19-dikén.

Sacra Imperatoria maiestas domine domine mihi semper clementissime.

Post fidelitatis fideliumque meorum perpetuam et humillimam subiectionem, constat sacrae maiestati uestrae, uxorem meam et liberos in diuturna captiuitate a Transyluano teneri, ob quorum eliberatione maiestatem uestram sacram cum per homines tum etiam per literas meas humillimas saepissime requisivi. Quibus si maiestatem uestram sacram offendissem, dignetur maiestas uestra mihi clementer ignoscere, quandoquidem ad tantas supplicationes meas, negocium familiae meae serio coegit. Propterea nunc quoque sacrae maiestati uestrae humillime supplico, dignetur maiestas uestra sacra ex innata sua clementia seruiciorum meorum rationem habere, ac in eliberatione vxoris et liberorum meorum modum jnuenire. Quod sacrae maiestati uestrae domino meo clementissimo perpetuo inseruire studebo. Gratosum a sacra maiestate uestra expecto

responsum, datum in Zathmar 19. Maij anno domini 1565.

Eiusdem sacrae caesareae maiestatis vestrae

seruitor minimus

MELCIOR BALASSA m. p.

(Eredetije a bécsi cs. titkos levéltárban.)

XVIII.

Az erdélyi követnek Báthori Istvánnak Miksa császár által adandó válasz fogalmazványa. Kelt 1565. május 19-dikén.

Sacra Romanorum Imperatoria ac Hungariae et Bohemiae etc. Regia Maiestas dominus noster clementissimus benigne intellexit ea quae magnificus dominus Stephanus Bathorij de Somlyo orator et commissarius Illustrissimi principis domini Johannis Sigismundi Ducis Transsylvaniae etc. super responso praelibatae caesareae maiestatis nuper ipsi exhibito replicauit, dolendo inprimis et quodammodo expostulando, quod sacra caesarea maiestas non solum terram illam ultra Tibiscum sitam iam dicto principi suo Transsylvaniae duci vita eius durante concedere grauata sit, verum etiam nullam aliam animi sui propensionem et gratiam erga ipsum illustrissimum ducem declarare uoluerit. Verum caesarea sua maiestas ex diuerso arbitratur dictum illustrissimum ducem non habere causam, propter quam sese responso sacrae caesareae maiestatis grauatam esse merito conqueratur, quandoquidem caesarea sua maiestas, per id quod partes illas ultra Tibiscanas ipsi illustrissimo Transsylvaniae duci non concedendas duxerit, nihil plane committit, quod factis semel solennibus et firmis promissis repugnet, uel ab eis ullo pacto abhorreat, cum praesertim alioquin etiam praefatus illustrissimus dux partes illas trans Tibiscum sitas nunquam integre possederit, ac uigore conclusorum articulorum illis merito et iure cedat.

Neque est quod illustrissimus dux Ioannes Sigismundus propterea de propenso et beneuolo sacrae caesareae maiestatis erga se animo quicquam addubitet, quem antehac totiens et tam multis modis expertus est, dum scilicet caesarea sua maiestas elapsis proxime praeteritis annis apud diuum quon-

dam dominum parentem suum faelicissimae memoriae imperatorem ferdinandum negocia ipsius summo studio atque diligentia iugiter promouit, omnemque dedit operam, ut res eius in optimum aliquem deducerentur statum, sicuti in eo ipso studio ac voluntate post mortem quoque diui domini et parentis sui constanter perseuerauit, eamque nisi ex insperato haec turbae incidissent, adhuc pluribus, et euidentioribus argumentis fuisset comprobatura.

Quod autem maiestas sua caesarea petitioni illustrissimi ipsius ducis annuere non queat, id ab ipso illustrissimo duce non debet in deteriore partem accipi, nequa ita intelligi, quod maiestatis suae caesareae fauor, beneuolentia atque propensio erga illum aliqua in parte diminuta sit: Sed quod rationi, iustitiae, et aequitati maxime conueniat, ijs quae semel pacta et conuenta solenniterque promissa sunt firmiter inhaerere, atque satisfacere.

Quocirca maiestas sua caesarea adhuc beneuole et gratiose postulat ut quemadmodum maiestas sua caesarea ipsum illustrissimum ducem hucusque prosequuta est, atque etiamnum prosequitur, ac deinceps quoque prosequi intendit caesarea ac Regia beneuolentia et fauore, sic ipse quoque illustrissimus dux in his negotijs ad optatum finem perducendis cum maiestate sua caesarea candidè et sinceriter agat, neque a pactis conuentis initaque semel conclusione diuersum aut alienum quippiam a caesarea sua maiestate petat, quin potius iuxta proximam maiestatis suae benignam requisitionem et responsionem conditiones ipsas pacis, sine longiore mora approbet atque confirmet, atque pro sua parte realiter et cum effectu praestet et exequatur, sicuti etiam caesarea maiestas ad id prestandum sese promptam paratamque fore pollicetur.

Nam causa et ratio illa, quae pro parte ipsius illustrissimi ducis per oratorem ipsius adducitur, quod uidelicet partibus illis trans Tibiscanis si in manibus maiestatis suae permaneant maximum periculum a Turcis immineat, maiestati suae caesareae etiamnum minime sufficiens esse uidetur, tam propter causas illas quas nuper maiestas caesarea

in responso suo allegavit, quam alias plures idoneas ac firmas rationes, quas hoc loco commemorare nimis prolixum foret, et praecipue quod per literas confirmatorias pacis cum serenissimo Turcharum imperatore initae hinc inde traditas, maiestati suae caesareae liberum sit cum ipso illustrissimo duce de locis extra Transsylvaniam sitis transigere atque concordare.

Quod uero orator saepedicti illustrissimi ducis petit domino suo consilium dari, quid sibi faciendum sit casu, quo maiestas sua caesarea petitionem eiusdem illustrissimi ducis non admittendam censeret, id etiam maiestas sua caesarea dare non grauat, videlicet ut ipse illustrissimus dux conditionibus de pace initis inhaereat, eisque candide et realiter per omnia satisfaciatur, quum principum fidem semel datam inviolatam esse oporteat, viceversa ipse illustrissimus dux reipsa intellecturus est maiestatem suam caesaream muneri suo caesareo ac regio et ijs, quae se facturam recepit, nulla in parte defuturam, de quo dominus orator dictum illustrissimum principem suum certiore reddere poterit. *)

Oldaljegyzet: NB. **) Domini consiliarij Vngarj censent hoc non scripto comprehendj debere. Idque arbitror maiestati S. placere, vel forte melius erit stantibus rebus, prout nunc, vt nec scripto, nec verbo eius apud perfidos hosce homines mentio fiat. Sed simpliciter detur consilium vt pactis stet, quia principum fidem semel datam inviolatam esse oporteat. Et quia si cum maiestate S. tanquam cum christiano imperatore ac rege probe ac sincere corresponderit, id proculdubio fauente tam Deo, quam hominibus tum rebus ipsius proprijs, tum vniuerso huic inclyto regno, ne amplius tam misere distrahatur, salutare sit futurum.

Bonum erit vt dominatio vestra caesaream maiestatem quando scriptum ej offeret, duobus verbis de hoc commonefaciat.

Hátára jegyezve: Transmissa fuit scriptura caesareae maiestatis 19 maij 1565. (Eredeti fogalmazvány a bécsi cs. titkos levéltárban.)

*) Az utolsó pont Singmoser keze írása.

**) Az oldaljegyzetet Seld cancellarius írta.

A XI. HONVÉDZÁSZLÓALJ.

(Vége.)

VI. Janku elleni hadjárat.

Dunántul kergetvén tábornok Bem az ellent, s megmentvén a támadástól a temesvári ostromló serget, kised erejével Erdélybe visszahúzódik, hol az erdőségben ülő és tartózkodó románságon kívül, több ellenség nem mutatkozott, kiket megtéríteni jónak látván a 11-ik zászlóaljat Abrudbánya környékének hegyes völgyes, járatlan utak, rengetek mélységek és erdők között lakó, természet által erősen védő román erőnek küldi, hol azelőtt kevéssel csapatvezér Hatvani minden erejével együtt, egész seregestől odaveszett.

A zászlóalj az indulási parancsot megkapván, egész bizalommal nézett a jövőnek elébe, kicsinységnek tartván rendetlen, bármily nagy csorda-csapatokkal küzdeni, s már előre a győzelmet, mint bizonyost, keze között tartván, önbizakodva ment a havasok között mindig előbbre és beljebb, mig nem Abrudbányát és Topánfalvát elérte, nem számítván azon szívós kitartásra, engedelmesre és fegyelemre, melyet a havasok büszke királya Janku Ábrahám a románok felett gyakorolt. Kinek parancsa előttük szent, sérthetetlen és áthághatlan volt. Ki a maga iránti erős lekötözöttséget, félszet és szeretetet mindég újabb meg újabb elkövetett tények felmutatásával tudta folytonosan kiésközölni, éleszteni és fenntartani. Kit népei a köztök levő vallásos buzgóságnál fogva, Istentől hivatottnak hittek és ugyan azért félték, tiszteltek és szerettek. Ki környezetében mindég csillámlóbban és fényesebben jelent meg, mint mások, mely által őt övéit, kiket mindig féken tudot tartani, mintegy elbűvölve imádtak, mely bizalmat egyenessége és népe között többször kimondott igazságos ítélete, tanácsa, eljárása és oktatásai által eszközölt, érdemlett és vivott ki magának. Volt benne valami olyan, társai által megközelíthetetlen magatartás, fessesség és ügyesség: miért őt hivei királyuknak büszkén nevezték. Ki kezdetben Maros-Vásárhelyt egész jó indulatból származott

odaengedéssel, Szent István birodalma épségbeni megtartása mellett beszélt, küzdött és harcolt, míg későbbre a dühös pátriotizusból, hazafi szeretetből eredő erős lelkesedés egyet nem értése, de különösen csapatvezér Hatvani rosó eljárása, szavának meg nem tartása miatti fájdalom, boszu és félelem tett az ügynek oly legyőzhetlen hatalmas ellenévé. Kivel, ha Hatvani szavának állván, a kibékülés megtörténhetik; manap a magyar és román testvérek közötti egyetértésből jöhető viszony, egymáshoz vonzódás és szeretet bizonyosan keményebb alapra fektetve volna. Mert hogy a nemzetek egymáshozi kölcsönös jóindulata, közös viszonya elolthatlan kapcsa, soha kinem hűlő testvéri szeretete, minden utógondolat nélkül, folytonosan biztosítva legyen és fennállhasson, oda az állam és nemzeteket kormányzó politikát üző statusférfiakon kívül tapasztalat szerint még egyéb is kívánatik, magának a népszerűséget szerzett és bizalmat alapított ugyan azon nemzet fiainak, ha lehetséges, minden áron megnyerése!.. Mert legyenek bár a bizalmat nyert férfiak a nemzet félrevezetői, annak elcsábítói, kárt okozói, de még is a nemzet hite szerint, csak ők vezethetik az ohajtott eredmény és cél elérésére mind addig, míg magukat a nemzet bizalma és szeretetébe be tudják fészkelni és hizelegni. Csak ők nyújthatnak a kibékülésre és egyetértésre biztos kezet, míg a „hosannát, vagy feszítsd meg-et“ kiáltó népet önösségből, vagy a nemzet érdekében féken tudják tartani!.. Csak ők kormányozhatnak mind addig, míg az igazságnak és világosságnak a jobbaktól annyira várt és ohajtott nagyszerű országa el nem jövend!.. Míg a maguknak tudományt és erkölcsiséget affectáló, nagyban követelő egyéniségekről a bűn, gazság, hiúság, szégyen és gyalázzal bélyegzett, rég bemozosodott erős gyökeret vert álcza le nem vonatik, addig nem lesz képes senki sötétséghez szokott szemeiket még az éltető és melegítő nap, a tudomány világosságára is felnyithatni. Melyekre a 48-ban megkezdett, 49-ben folytatott és végzett magyar hadjáratok és még manap is nemzetpolitikát üző statusférfiak, tapasztalat szerint, legnagyobb tanúsággal szolgálhatnak.

Mindezeket a zászlóalj tekintetbe nem vévén, nem gondolt a természet által már magában annyira megerősített helyre: hol minden öt hat percznyi távolságát vagy is minden pontot, nagy küzdelemmel lehetett bevenni!.. Nem azon otthonságra, hol minden füvet, fát, kőszirtet, dombot, völgyet, tért pontosan ösmernek! Nem az eszközök felhasználására, hol a kőszirtetek megmászhatására vasmacskákkal látták el magokat. Nem azon buzgó fanatismusra, melylyel a felbőszített románság a magyar elem irányában viseltetett.

Ily előzmények előre számításban, de még csak az eszméletben sejdítve sem levén, nem hihette senki a később bekövetkezett, megtörtént szerencsétlenséget. Szóval a zászlóalj mindenre, csak a visszavonulásra nem volt készen, úgy, hogy élelmet is ellenség-től csak előnyomulással remélt eszközölhetni. Felmenetel, vagy előrehatolás alkalmával az ellenségnek, a román erőnek támadása mindig váratott, de igen kevés, csak egy lövés, vagy éppen mi sem mutatkozott, hanem a zászlóaljat két napi megtelepedés és ott mulatás után élelmet az alatt sehol sem kapván, a hozott élelem is már fogyó félben levén, egyszerre az ellenség minden ponton, elől, hátul, jobbról balról, oldalban támadni kezdette. Támadása szüntelen és folytonosan újabb, meg újabb ellátott csapatokkal történt. A zászlóalj háborgatásának semmi szünete, mindig védelemre készen kellett állani. A győzelemről szó sem lehetett, annál kevésbé a kibékülésről, a már egyszer megcsalatott ellenség még csak nem is álmodott. Mindenki menekülésről gondolkodott s azonnal a visszavonulás Zalatna felé megkezdődött.

Miden óra és félórai távolságra azon ut, melyen előbb a zászlóalj küzdelem nélkül ment Zalatnán és Abrudbányán keresztül Topánfalváig: most torlászokkal volt ellátva, a hidak mindenütt felszedve, a legénység az ágyukat az eltorlászolt, bevágott szoros utakon, elrontott hidakon, azoknak árkaik, élet-halál között vonszolta keresztül, míg iszonyu küzdelem, nyomor, fáradság, étlenség, sebesülés és veszteséggel Gy.-Féjérvárhoz közel Magyar-Igenbe ért. A ki-

éhezett, elfáradt legénység Igen községben szekereken hozott kenyér kiosztására mit sem várakozván, maga ragadta le a kenyeret a szekerekről, lépvén ismét vissza a felállítva volt zászlóaljba, maga helyére.

Az őrnagy maga Szigethy Miklós, minden torlaszmegebontáson személyesen jelen volt, biztatott, bátorított, mégis éberséget mutató ügyessége mellett is, utoljára a zászlóalj csüggedni kezdett, mert a fáradtság, étlenség és nem alvás az erőt már kimerítette volt. Ezen expedíciónak meghiusulását már előre látni lehetett: mert a Hatvani serge felmészároltatása után, magának elbizakodást és bátorságot vett fegyverrel és lándzsával ellátott hatvan hetven ezerből álló román erőnek megfékezésére egy zászlóalj nem lehetett elegendő. A kibékülés más eszközökkel, nem pedig egy maroknyi erőnek ellenség földre lett betörésével történhetett volna. Itt igen sokképen lehet okoskodni, de a következés bebizonyította, hogy ezen expeditio tábornok Bem egész táborozása ideje alatt legkevesebb eredményt mutatott fel.

Az ilyen szerencsétlenül kiűtött csatamenet után a zászlóalj Magyar-Igenből a Gy-fejérvári erősség Borbánd felőli körülkerítésére rendeltetett, hol az oroszoknak az országban másodszori beütésükig maradt, mely idő alatt a zászlóaljnak semmi jelentékenyebb csatája, az egy forposztírozáson, őrzáron és Axintie csapatainak visszaveretésöken kívül magát elő nem adván. Az őrizet más részen, Marosportus felől Stein ezredes vezénylete alatt a vár hatvan fontos bombákkal ostromoltatott, de a fejrbarátok temploma meggyülésán, elégsén és a püspöki székesegyháznak orgona felőli része betöredezésén kívül, minden nevezetesebb eredmény nélkül, melynek okát nem a Stein árulásában, mely alaptalan, hamis vád volt, hanem az ostromló eszközök hiányában, a sereg kicsinységében, de különösen a vár erősségében és hősiességében, védelmében kell keresni, mert valakiben árulást épen forradalomban, abnormis helyzetben, okkal vagy ok nélkül, nagyon könnyen lehet találni!.. Akkor rend szerint a legrosszabb és hibával leginkább megrakott emberek szoktak szerepelni! Akkor minden áron, ren-

desen az önhasznukat vadászók akarnak lenni a hont megmentő legnagyobb hazafiak. ↴

VII. Orosz interventio, Bem menekülése, Dévai capitulatio.

Az oroszok Beszterczét, Szászrégent, Marosvásárhelyt, Szebent, Segesvárt tábornok Bem minden ügyessége és haditacticája daczára elfogalván, mint a medrétől kiűtött ár, orosz tábornok Lüders vezénylete alatt Szászsebesnek rontottak, maguk előtt üzvé mindenütt sergével együtt Bem tábornokot is, bárha azelőtt való nap tábornok Bem által Szebenből kiűzetvén, Szeben alatt, megverettek. Az oroszoktól megvert és félemllett magyar hadsereg huszankint, tizenkint, páronkint, egyenkint, ugy a mint lehetett, legnagyobb rendetlenséggel és kiéhezve, érkezett Szászsebesre, honnan tábornok Bem az erőt Beke és Stein ezredesnek átadván, nagyon kevés kísérettel Temesvár alá indult, harmadnapra azután jött az orosz is.

A szebeni ütközet megvesztése előtt csak kevéssel a segesvári csatában Fejéregyháza helysége felől jól rendezett ágyutüz által elhullott egy nevezetes orosz vezér Szkáriátin, mire a felbőszült oroszok az ottani magyar csapatokat szétpalván, a magát másnap reggelre összeszedett magyar erő Székely-Kereszturon átkuzódik és Marosvásárhelyt egynehány órai nyugalomra megállapodik. Marosvásárhelyről Szebennek tartottak, az ott kapott oroszokat kiűzvé, Szebent beveszik, de másnap minden bátorság, erőködés, kitartás és helytállás mellett, az oroszok által Szebenből kiveretvén, az ütközetet elvesztik. Ott a segesvári csatában vezett el a nemzet kiszámíthatlan kárára, a magyar költészet egyik legnevezetesebb embere, Petőfi Sándor. Ott, vagy is onnan nem messze Héjjasfalva irányában, üldözés közben utat tévesztve, egy lápos helyen, estvéli homályban hullott le lováról és találtatott meg tábornok Bem is, ki azután későbbre három Kossuth huszár által a mocsárból kiemeltetvén, Székely-Kereszturra vitetett.

A 11-ik zászlóalj Gy.-Fejérvárról Szász-Sebesre átrendeltetvén, Szász-Sebesen kívül az országuton találkozott az orosz erővel

melyet szinte egy postaállomásig, Szerdahelyig visszazűzött, s midőn reggelizés végett megtelepednék, újból jöttek az orosz csapatok, a legénységet minden ponton nyugtalanítandók. A zászlóalj mind addig tartotta az ütközetet, míg egy futár által tudtára adatott, hogy Szász-Sebessel átellenben Péterfalvánál — Petersdorf — nem csak a zászlóalj, hanem az egész vert tábor a kozákoktól meg van kerülve, miért a zászlóalj alakitson tömeget és az ütközetből lassanként visszahúzódván, az egész tábor fedezve, vonuljon Szászváros felé. Itt ha a zászlóalj egész elszántsággal nem harcol, orosz lovasság, kozákok és gyalogság által több versen megtámadtatván, az egész tábor szétverve és elfogva van. Az üldözés a kenyérvízi postáig tartott, honnan az ellenséges orosz csapatok ismét Szász-Sebesre visszahúzódtak.

A vert had Piskiné megállván, midőn épen arról tanácskozna, hogy ott az ellent bevárva, kisértsen szerencsét, még egy februáriusihoz hasonló második ütközet kiállására, hirtelen a dévai vár vigyázatlanság, ármány vagy elfizetés következtében légberepül, melynek tompa, réműletes föld alatti hörgése, a tanácskozást megbontja. A vert had minden további számítás és cél nélkül magát mintegy a sorsra bízva, húzódtott Dévának. Déváról Laposnyak, Lesnyek és Dobrának, hol állomást vevén, azon reményben állapodik meg, hogy ha tábornok Bem Magyarországról magával erőt hozand, még egyszer az oroszokkal ütközetet kísértendő, térjen vissza Dévára. Annyi hányt-vetett gondolat és tusakodás után a csak sejdített, de még nem egészen bizonyos tény valósággá válik.

Bem tábornok minden erő nélkül Temesvár felől azon hírrel érkezett, hogy a magyarországi haderők tábornokai, miután vezértábornok Görgei árulást követett el, a fegyvert lerakták. Ezen mindenkit lesújtott, elkomorított hír réműlésbe hozta az egész tábor. Egyik a bekövetkezett csapásokért az orosz, másik az osztrákok, harmadik Görgeit, negyedik magát a sorsot, az Istenséget átkozta. Dobráról visszafordulván, ismét Dévának, Déván tábornok Bem összegyűjti a táborbani tiszteket, még egyszer és utoljára

kérdést intézett hozzájuk, ha akarnak-e harcolni? az orosz erőnek ellentállani? a feleletet előre nagyon könnyen tudni lehetett, miként a demoralizált és eléhezett táborral harcolni lehetetlen! különösen akkor, midőn a táborbóli elszökések folytonosan napi rendben vannak.

Az egészen még meg nem romlott, megmaradt vert hadsereg mintegy kétségbe esve, önbizalmát veszítve, legnagyobb fájdalomtól leveretve, iszonyu habozás között lévén, nem tudta magát a teendőkre elhatározni. A mindenfelől lehangolt legénység csak rosztat, szerencsétlenséget, gyalázatot, a honvéd név megbecstelenítését sejdítette, hitte, látta és tapasztalta maga körül, pedig még eleven emlékében volt annyi csaták megnyerése, annyi győzelem dicsősége, csak azelőtt nem régmúlt férfias bátorsága!.. És most annyi küzdelem, annyi erőmegfeszítés, annyi kitartás és sok áldozattal nyert diadal mind hiába vala!.. Azokat maga előtt mind megsemmisülve, elveszítve látván, duló lelke erős fájdalmát, legforróbb szive vérzéséből eredett folytó érzelmét leküzdeni nem tudta!.. Az előtte mindent összeontó, mindent szétromboló, megsemmisítő kétségbeesés harca mindent nagyitva adván elő, önmagával annyira küzdött, hogy lelkében még csak a reménynek lehető legkisebb homályos éltező szikra sugara is széttörtetett! Lehetett-e aztán csodálni, ha ily körülmények között többé a honvédnek kedve harcolni nem volt!.. Lehetett-e csodálni, ha a baka fegyverét, a huszár kardját készakarva törte szét, az ágyus agyuját sirva szegezte be és tette árthatatlannál hogy ha ők, kik ezen tiszteletet parancsoló fényes eszközöket, melyekkel annyi dicsőséget arattak, többé nem használhatják, azokat használni mások se tudják!.. A tisztektől fennebb nyert feleletre tábornok Bem alezredes Zadvarniczkinék azon rendeletet adja: „hogy fél óra alatt az olasz és lengyel csapatokat összegyűjtván, legyenek készen az indulásra, a tisztek közül is azokat, kik véle menni akarnak, szívesen elfogadja. Ezredes Beke a tábor más részével, úgy, a mint jobbnak látja, a fegyvert az ellenség kezébe lerakván, kapituláljon.“ Bem maga olasz és lengyel csapatoktól kísértetve,

Dobra felé indul, Laposnyak és Lesnyek között balra az erdőbe betér, hol egy román egyén, az előre kialakított és drágán megfizetett díjért, szekérral és két tehénnel, egy erdei uton rá várakozván, szekérbe ülteti és csaknem mindenütt erdős helyeken keresztül, Fehértemplomig viszi. Fejértemplomnál a két magyar hazából menekülni szándékozott, oda tolult erővel s annak fejével találkozván, a határt elválasztó Dunán túl, török földre lépett. Beke a tisztek személy- és vagyonbátorsága ígérete föltétele mellett, az erő más részével orosz vezér és tábornok Lüdersnek Déva előtt capitulálván, a fegyvert lerakja.

Azonban mégis vagyon- és személybátorság biztosításának ellenére, a táborbani tisztek orosz és osztrák fedezet alatt Szebenbe vitettek, hol a szász szomszédok által nagyon gorombául fogadtattak, lepökdösettek, Kossuth kutyáknak neveztetek, szóval a legembertelenebbül és sok méltatlansággal illettettek. *) A legénység az altisztekkel együtt Gy.-Fejérvárra vitetvén, mind addig Gy.-Fejérvárnál szabad ég alatt maradt, míg a tisztek Szebenben, a legénység Gy.-Fejérvárról, kik alkalmasok voltak, az osztrák hadseregbe besoroztattak, a nem alkalmasok] félévi fogság és kínzás után haza bocsátattak.

És így a rövid ideig tartó nagyszerű dráma véget érven, a nemzet az egy becsületen kívül mindent, szabadságát, alkotmányt, vagyon- és személybátorságát veszítette el, de egyet, még mind ez ideig a nemzetek könyvébe beirt életrealitását megtartotta, megmutatván Európának, hogy nem oly könnyű bármily nagy erőnek is, elszánt hazafi érczeblek felett győzelmet vivni ki, mert azokon százezer szuronyak törnek meg és ugyanannyi golyók pattannak vissza!.. Meg azt, hogy a nemzettel született szívós kitarító anyagi erő, átszellemült hazaüszereket és magát önfentartó nemes büszkeséggel van

párosulva, csodát teremthet elő!.. Meg azt, hogy [az egyetértés nemcsak a nemzeteket, hanem az egyes családokat is győzelemrel a vizázkodás ellenben szétmállásra szokta vezetni!..

WASS JÁNOS s.k.

a volt 11-ik honvédszászlóaljnak
egyik főhadnagya.

ÖREG RÁKÓCZY GYÖRGY ÖZVEGYÉNEK, Lorántfy Zsuzsánnának

LEVELEZÉSE.

(1649—1655.)

Közli: Szilágyi Sándor.

XXXI.

1653. Dec. 22.

Susanna Lorantfi Celsissimi quondam Domini Georgii Rákóczy Principis Transylvaniae, partium Regni Hungariae Domini et siculorum Comitum etc. Relicta.

Generose nobis grate, salutem cum favore nostro. Ide mi Istennek hála békével s jó egészségben érkezünk, noha valóban nehéz, gonosz uton, Rákosra is későn hét óraker juthattunk. Itt az házak a mint látjuk, alkalmasént készülnének, egyéb épületek is a mint vannak, héjában nem mulatták az elmúlt nyáron az időt. Egyébről annyi szükségünk nincs, mint praedikátorból, mert Tamás uram is gyenge erővel vagyon, ha Isten engedi ugyan alámegyünk az városban az innepre: ha Tolnai uram eljöhetne, hogy az innepeken itt lenne, akarnók kegyelmed adasson kocsit és lovakat kegyelme alá. Fias Gergely még el nem hajtathatta az sertés marhákot, mert igen gonoszul vagyon, s kövérek lévén, sok kár lenne benne, hanem az innep után talám elhajtathatja és vagy meglágyul az idő vagy hó lészen; addig itt kell lenni magának is; fiunktul immár alkalmas ideje miulta semmi hírünk nem jött, ha arra találnak leveleket hozni, elhisszük kegyelmed nem készleteti, önnét kell várunk s ha ugyan ki

*) Ezen leirással — mint előre bocsátottam — csak a megtörtént igazságnak tartoztam, de koránt sem honom egyik testvéremzete a szász nemzet iránti gyűlölet, rossz akarat, vagy ingerlésből tettem, mindön most minden becsületes hazafinak a recriminációk teréről vissza kell lépni.

nem jöhet, mi Isten áldásából bemegyünk s úgy tudósíthatjuk kegyelmedet, mind bemenetelünk idejéről s mind kegyelmednek idevaló jöveteliről. Mivel pedig nekünk Illyvoban az sokadalomra be kell bizonyos embert bocsátanunk, kegyelmed menjen végére Hunyortól ha meggyógyult, hogy ha ő kis karácsonra bemenne Crakkóba, reá érkezhetnek-e onnét az Illyvoi sokadalomra, avagy ha ő reá nem érkezhetnék, kit kellene olyan embert holmi vásárlásokért Illyvóba expediálnunk, avagy Crakkóba mást küldenünk, Nagy Tamásnak is írjon kegyelmed, azt az képirót kerestesse fel, ki az idvezült fiunk leirta volt, mert azt is be kellene Crakkóba vinni, az ő borokra ha valami oly áros találkoznék, csak elkellene illendő áron azokban is. Mivel pedig ujesztendőre kellene beküldenünk Crakkóba, úgy látjuk akkorra be nem mehetnek vele, hanem ha azután indulnak vele, kegyelmed tudósítson, ha Gvalter meg nem hozta a pénzt innét is adatnunk kell, hogy fogatkozás ne legyen benne. Ghidófalvi mellett szólt volt kegyelmed az kántoros katonák közé bevennénk, im azért haza küldtük, kegyelmed lássa mi hasznát veheti, ha oda rendeli, nem kell héjában hagyni a fizetést nála, szolgáltatni kell vele. Pataki Istvánt talán kegyelmed azt tudja, hogy itt vagyon, mi is azt tudtuk, de oda maradt, azért szükséges-e ott létele, tudósítson kegyelmed. Az csetneki udvarbíró ha alá érkezik, az toronyhoz való százezer lécszeget kívánt az álc, kegyelmed hagyja meg annak csináltatására idején legyen gondja. Immár ez levelünket szintén el akartuk végeztetni, hogy érkezők az kegyelmed levele, melyben mit írjon megértettük. Helmezcze, a mikor lehet, akkor jöhet kegyelmed. Vereczi uramnak, kegyelmed mikorra értette megmondani, az egyházi tanácsnak kijelentését nem tudjuk, mi az mint irtuk, még az jövő vasárnap kellene lenni, mindazáltal ha tegnap lett is, kegyelmed írása szerént csak lett helyesen, jól vagyon. Medgyesi uram és Vereczi uramék között való controversiának eligazítása ha meglehet, mennél hamarébb akarjuk. Galgóczit mi nem alábbvalónak Désinél, de hiszem tudja ke-

gyelmed micsoda rendelésünk vagyon immár felőle. Az nemesek examenje felől akarnók ha irt volna kegyelmed, nem volt-e haszontalan tanulások. Szakmári ha lejött s kegyelmed ide külti jó leszen, noha feljebb a mint irtuk, Tolnai uram eljöhett volna, de immár így lévén késő volna ő kegyelmének eljöni Dobóczy hogy madarakat küldött, jól cselekedte, de bár magának is hagyott volna kegyelmed, mert itt is bővelkedünk fogoly-madarakkal. Irja nekünk is, hogy az innepre alá jün az jószág adójával. Szalai Pál a mint írja nem mehetek be Crakkóba, mivel ott hálnak, nem bocsátják be az embert. Az esperestek választételeket is látjuk, arról való tetszését is kegyelmednek örömet vennők, nem kellene csak abban hagynunk, írja Tarczali uram is, hogy végezés volna arról közöttük, nem volna szabad afféle mocsos könyveket egymás ellen bocsátaniok, levelét visszaküldtük. Halat ha küld kegyelmed, konyhánk szaporaságára leszen. Irtunk volt feljebb arról is, hogy Fiaszt az innepig meg nem indíthatjuk, de az idő meglágyulván, meghagytuk, holnap megindítsa őket. Crakkóban nem ártana talán írni Orsettinnek, hogy a munkában hátra ne álljanak; a pénzt beküldjük, de most be nem eresztik az embereket. Tartsa meg Isten jó egészségben kegyelmedet. Datum in arce nostra Munkács. 22. Decembris 1653.

SUSANNA LORÁNTFFY S. K.

Az tokai udvarbíró törvénye is már ha lehet, ne haladjon messzire. Szabó István, ha bársonyt nem talált Eperjesre is felmenjen, Dalmadi adjon pénzt neki, s vegyen szépet, simát. Medgyesi uraméknak kegyelmed hagyja meg, az karácsoni régi énekeket el ne hagyják, hanem continuálják a templomban, a melyekben nincsenek a soltárokkal ellenkező szók.

Külczim: Generoso Andreae Klobusiczki, universorum bonorum nostrorum in Hungaria existentium Praefato etc. nobis grato.

(Eredetije a magy. kir. kamarai levéltárban.)